

Maciej Rzewuski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID 0000-0001-5637-9257

rzemac@interia.pl

Wadliwość sporządzonego uzasadnienia orzeczenia sądu drugiej instancji – glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 2022 r., I CSK 1434/22

Słowa kluczowe: uzasadnienie wyroku, wady uzasadnienia, skarga kasacyjna, podstawy kasacyjne

Streszczenie. Przedmiotem glosy jest istotne zagadnienie praktyczne związane z kwestionowaniem orzeczenia sądu odwoławczego. Rozważania skoncentrowano wokół kwestii wpływu wadliwie sporządzonego uzasadnienia orzeczenia sądu odwoławczego na byt prawny takiego orzeczenia, w kontekście prawem dozwolonych podstaw kasacyjnych.

Defectiveness of the prepared justification for the judgment of the second instance court – gloss to the decision of the Supreme Court of 24 May 2022, I CSK 1434/22

Keywords: justification of the judgment, defects in the statement of reasons, cassation appeal, grounds for cassation

Summary. The subject of the gloss is an important practical issue related to challenging the decision of the appellate court. The considerations focused on the issue of the impact of a defectively drafted justification of a judgment of an appellate court on the legal existence of such a judgment, in the context of the legally permissible grounds of cassation.

1. Wprowadzenie

Uzasadnienia sądów odwoławczych nie muszą, a zwykle wręcz nie powinny zawierać wszystkich elementów typowych dla uzasadnienia judykatu pierwszoinstancyjnego, lecz jedynie te z elementów, które ze względu na treść apelacji i zakres rozpoznania sprawy są niezbędne do przedstawienia motywów wydanego przez ten sąd rozstrzygnięcia, a naruszenie przez sąd drugiej instancji zasad sporządzania uzasadnienia orzeczenia (aktualnie uregulowanych w art. 327¹ k.p.c. oraz art. 387 § 2¹ k.p.c.) jedynie wyjątkowo może stanowić usprawiedliwioną podstawę kasacyjną, co ma miejsce, gdy wskutek uchybienia wymaganiom stawianym uzasadnieniu zaskarżone orzeczenie nie poddaje się kontroli kasacyjnej¹.

¹ LEX nr 3390416.

Wskazana teza przesądziła o odmowie przyjęcia przez Sąd Najwyższy skarg kasacyjnych wniesionych przez wnioskodawców i uczestników postępowania od postanowienia Sądu Okręgowego w S. z 21 kwietnia 2021 r.

Odstępując od analizy stanu faktycznego sprawy oraz oceny rozważań prawnych sądu odwoławczego, należy się skoncentrować na kluczowym dla przedmiotowej sprawy kasacyjnej zagadnieniu sporządzania wadliwych uzasadnień orzeczeń sądów drugiej instancji w kontekście dopuszczalnych podstaw kasacyjnych. W tym celu, w pierwszej kolejności należy przywołać argumentację, która przyświecała Sądowi Najwyższemu przy redakcji głosowanego orzeczenia.

2. Stanowisko Sądu Najwyższego

Otóż po pierwsze, Sąd Najwyższy podniósł, że zgodnie z przepisem art. 398⁹ §1 k.p.c. skargę kasacyjną przyjmuje się do rozpoznania, jeżeli w sprawie występuje istotne zagadnienie prawne, istnieje potrzeba wykładni przepisów prawnych budzących poważne wątpliwości lub wywołujących rozbieżności w orzecznictwie sądów, zachodzi nieważność postępowania lub skarga kasacyjna jest oczywiście uzasadniona.

Po drugie, nadmienił, że skarżący motywowali wniesione skargi naruszeniem regulacji art. 382 k.p.c. w zw. z art. 327¹ k.p.c. i art. 387 § 2¹ k.p.c. poprzez niewłaściwe sporządzenie uzasadnienia sądu drugiej instancji, przez brak wyjaśnienia przyczyn odmowy wiarygodności i mocy dowodowej części materiału dowodowego zebranego w sprawie, co spowodowało zastosowanie przepisów prawa materialnego do niedostatecznie ustalonego lub też wewnętrznie sprzecznego stanu faktycznego, a także niedostatecznym wyjaśnieniem podstaw faktycznych orzeczenia.

Po trzecie, Sąd Najwyższy odwołał się do dwóch swoich wcześniejszych orzeczeń, w których przyjął, że:

- ocena treści uzasadnienia rozstrzygnięcia zapadłego w postępowaniu apelacyjnym powinna uwzględniać, że, stosownie do art. 391 § 1 k.p.c., art. 328 § 2 k.p.c. (w brzmieniu sprzed 7 listopada 2019 r., obecnie art. 327¹ § 1 k.p.c.) ma jedynie odpowiednie zastosowanie do orzeczeń Sądu drugiej instancji. Uzasadnienia takich orzeczeń nie muszą, a zwykle wręcz nie powinny zawierać wszystkich elementów typowych dla uzasadnienia judykatu pierwszoinstancyjnego, lecz jedynie te z elementów, które ze względu na treść apelacji i zakres rozpoznania sprawy są niezbędne do przedstawienia motywów wydanego przez ten sąd rozstrzygnięcia²;
- naruszenie przez sąd drugiej instancji zasad sporządzania uzasadnienia orzeczenia (aktualnie uregulowanych w art. 327¹ k.p.c. oraz art. 387 § 2¹ k.p.c.) jedynie wyjątkowo może stanowić usprawiedliwioną podstawę kasacyjną, co ma miejsce, gdy skutek uchybienia wymaganom stawianym uzasadnieniu zaskarżone orzeczenie nie poddaje się kontroli kasacyjnej³.

² Postanowienie SN z 19.02.2021 r., V CSK 188/20, LEX nr 3149741.

³ Wyrok SN z 13.05.2021 r., V CSKP 101/21, LEX nr 3220004.

W konkluzji, uznając, że uzasadnienie postanowienia Sądu Okręgowego w S. z 21 kwietnia 2021 r. zostało sporządzone w sposób, który umożliwia kontrolę kasacyjną, Sąd Najwyższy – oceniając zasadność przytoczonych podstaw kasacyjnych – odmówił przyjęcia środków zaskarżenia wnioskodawców i uczestników postępowania do rozpoznania.

3. Próba oceny stanowiska Sądu Najwyższego

Jest poza sporem, że zasadniczym celem uzasadnienia orzeczenia jest przekonanie stron, a zwłaszcza tej, która przegrała proces cywilny, że wydane orzeczenie jest zgodne z przepisami obowiązującego prawa, a przy tym sprawiedliwe⁴. Rola uzasadnienia orzeczenia jest jednak zdecydowanie szersza, albowiem warunkuje ono przeprowadzenie kontroli odwoławczej i kasacyjnej przez właściwe sądy. Dlatego, jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z 28 stycznia 2008 r., IV CNP 182/07, składające się na uzasadnienie dwie podstawy rozstrzygnięcia, faktyczna i prawna, tworzą łącznie jedną całość, którą powinna cechować wewnętrzna spójność, tak aby nie było zasadniczych wątpliwości co do tego, jaki stosunek faktyczny i w jaki sposób sąd wiążąco uregulował⁵.

W literaturze podkreśla się, że „uzasadnienie wyroku [...] pełni ważną rolę procesową. Umożliwia sprawowanie nadzoru judykacyjnego przez sąd wyższej instancji, a wyjątkowo w razie wątpliwości służy do ustalenia granic powagi rzeczy osądzonej. Przyznać też trzeba, że uzasadnienie wpływa na kształtowanie świadomości prawnej stron. Przekonujące uzasadnienie może zapobiec wnoszeniu nieuzasadnionych środków odwoławczych (podobnie – rzeczowe podanie zasadniczych motywów rozstrzygnięcia)”⁶. Zdaniem komentatorów naruszenie regulacji

⁴ Szerzej na temat roli uzasadnienia orzeczenia sądowego zob. S. Lewandowski, *Retoryczny wymiar uzasadnienia orzeczenia sądowego*, „Przegląd Sądowy” 2022, nr 2, s. 7 i n.; A. Jakubecki, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1: Art. 1–366*, red. T. Wiśniewski, LEX 2021, art. 327¹ k.p.c., nt 2; S. Dąbrowski, A. Łazarska, *Uzasadnianie orzeczeń sądowych w procesie cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 3, s. 10 i n.; E. Łętowska, *Pozaprocesowe znaczenie uzasadnienia sądowego*, „Państwo i Prawo” 1997, z. 5, s. 8 i n.

⁵ Legalis. Por. wyrok SN z 29.01.2008 r., IV CNP 182.07, Legalis. Szerzej na temat budowy uzasadnienia orzeczenia sądowego zob. I. Rzucidło, *Uzasadnienie orzeczenia sądowego. Ujęcie teoretyczne a poglądy orzecznictwa*, Warszawa 2020, s. 239–240; P. Rylski, *Uzasadnienie orzeczenia w postępowaniu cywilnym przed sądami powszechnymi*, [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło–Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015, s. 202–203; A. Góra–Błaszczkowska, *Uzasadnianie orzeczeń*, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. T. Ereciński, t. 2: Część 2. *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016, s. 734; J. Gudowski, *Normatywny, jurysdykcyjny i kulturowy kryzys uzasadnienia wyroku. Droga znikąd do nikąd*, „Polski Proces Cywilny” 2020, nr 3, s. 441 i n.; M. Rzewuski, [w:] *Postępowanie cywilne*, red. idem, Warszawa 2022, s. 314–315; idem, *Uzasadnianie orzeczeń*, [w:] *Rozstrzygnięcia sądowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2021, s. 297 i n.

⁶ P. Telenga, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do wybranych przepisów nowelizacji 2019*, red. A. Jakubecki, LEX 2019, art. 327¹ k.p.c., nt 1.

art. 327¹ k.p.c. (a poprzednio art. 328 § 2 k.p.c.) nie może być postrzegane jako naruszenie przepisów postępowania, które w istotny sposób wpływa na wynik sprawy⁷. Dodatkowo naruszenie przepisu o sposobie uzasadnienia wyroku może stanowić przyczynę wydania orzeczenia kasatoryjnego przez sąd drugiej instancji, jeżeli uniemożliwi temu sądowi weryfikację, czy prawo materialne lub procesowe zostało należycie zastosowane⁸.

Wskazane stanowisko podziela judykatura, uznając, że o naruszeniu przepisu art. 327¹ § 1 k.p.c. można mówić tylko wtedy, gdy uzasadnienie zaskarżonego wyroku nie zawiera danych pozwalających na jego kontrolę⁹. Konkluzję tego zapatrywania wyrażono w wyroku Sądu Najwyższego z 24 czerwca 2021 r., II CSKP 88/21, gdzie uznano, że „naruszenie przez sąd drugiej instancji zasad sporządzania uzasadnienia orzeczenia [...] jedynie wyjątkowo może stanowić usprawiedliwioną podstawę kasacyjną, co ma miejsce, gdy wskutek uchybienia wymaganiom stawianym uzasadnieniu zaskarżone orzeczenie nie poddaje się kontroli kasacyjnej”¹⁰. W uzasadnieniu wskazanego orzeczenia zważono, że zarzuty dotyczące usterek uzasadnienia tylko „zupełnie wyjątkowo” mogą zostać uznane za skuteczną podstawę kasacyjną, choćby i z tego powodu, że wady uzasadnienia z natury swej nie mogą mieć wpływu na treść rozstrzygnięcia, skoro uzasadnienie takie sporządzane jest już po wydaniu orzeczenia¹¹.

Podkreślenia wymaga, że opisane wyżej stanowisko Sądu Najwyższego było uprzednio prezentowane w licznych orzeczeniach sądów powszechnych. Jedynie tytułem przykładu warto odnotować tezę wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 4 listopada 2020 r., V ACa 300/20, zgodnie z którą „naruszenie art. 327¹ k.p.c. (dawny art. 328 § 2 k.p.c.) może być podstawą skutecznej apelacji tylko w wyjątkowych okolicznościach, tj. wtedy, gdy wady uzasadnienia uniemożliwiają dokonanie kontroli instancyjnej lub kasacyjnej”¹². W uzasadnieniu orzeczenia Sąd Apelacyjny

⁷ W. Broniewicz, *Glosa do wyroku SN z 17.07.1997 r., III CKN 149/97*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2000, nr 4, poz. 63.

⁸ M. Rzewuski, *Zarzut wadliwego uzasadnienia zaskarżonego orzeczenia*, [w:] *Zarzuty apelacyjne w procesie cywilnym*, red. M. Rzewuski, Warszawa 2022, złożony do druku; J. Krajewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 2, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989, s. 537; A. Jakubecki, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Art. 1–366*, red. T. Wiśniewski, LEX 2021, art. 327¹ k.p.c., nt 7.

⁹ Zob. wyroki SN: z 5.10.2005 r., I UK 49/05, MoP 2006/4, s. 214; z 18.03.2003 r., IV CKN 1862/00, LEX nr 109420; z 27.06.2001 r., II UKN 446/00, OSNP 2003/7, poz. 182; z 21.12.2000 r., IV CKN 216/00, LEX nr 52526.

¹⁰ Legalis.

¹¹ Zob. orzeczenia SN: z 27.06.2001 r., II UKN 446/00, OSNP 2003/7, poz. 182; z 5.09.2001 r., I PKN 615/00, OSNP 2003/15, poz. 352; z 7.10.2005 r., IV CK 122/05, Legalis; z 28.11.2007 r., V CSK 288/07, Legalis; z 21.02.2008 r., III CSK 264/07, OSNC-ZD 2008, nr D, poz. 118; z 2.06.2011 r., I CSK 581/10, Legalis; z 11.03.2020 r., I CSK 585/18, Legalis; z 24.09.2020 r., IV CSK 32/19, Legalis.

¹² Legalis.

skonstatował, że „uzasadnienie zaskarżonego wyroku zawiera wszystkie niezbędne elementy, o jakich mowa art. 327¹ k.p.c. i pozwala na merytoryczną ocenę prawidłowości zaskarżonego rozstrzygnięcia [...]”¹³.

Nie ulega wątpliwości, że w praktyce najczęstszą przyczyną braku możliwości przeprowadzenia kontroli kasacyjnej (podobnie jak i odwoławczej) zaskarżonego orzeczenia są braki konstrukcyjne uzasadnienia¹⁴. Przy tym, jak trafnie wskazał Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z 11 lutego 2021 r., V ACa 563/20, obraza przepisu art. 327¹ k.p.c. „może stanowić usprawiedliwioną podstawę apelacji wtedy, gdy uzasadnienie zaskarżonego wyroku nie zawiera wszystkich koniecznych elementów bądź zawiera kardynalne braki, które uniemożliwiają kontrolę instancyjną”¹⁵.

W tym miejscu należy zaznaczyć – a zaznaczenie to dość mocno wspiera stanowisko Sądu Najwyższego przedstawione na kanwie sprawy, w której zapadło głosowane postanowienie – że zasadniczo wadliwość konstrukcyjna uzasadnienia wyroku nie będzie stanowić skutecznej podstawy kasacyjnej z tego powodu, że uzasadnienie orzeczenia sądu drugiej instancji sporządzane jest dopiero po wydaniu orzeczenia. Innymi słowy, to nie braki konstrukcyjne uzasadnienia orzeczenia, lecz niemożność poddania tego orzeczenia kontroli kasacyjnej będzie stanowiła przyczynę uchylenia zaskarżonego orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania¹⁶.

Powyższe zapatrywanie zdaje się wprost potwierdzać judykatura. Godne odnotowania są następujące tezy rozstrzygnięć sądowych, które, mimo że zapadły na gruncie poprzednio obowiązującego przepisu art. 328 § 2 k.p.c., zachowują swą aktualność na tle regulacji art. 327¹ k.p.c.:

- z natury rzeczy sposób sporządzenia uzasadnienia orzeczenia nie ma wpływu na wynik sprawy, ponieważ uzasadnienie wyraża jedynie motywy wcześniej podjętego rozstrzygnięcia. Z tego względu zarzut naruszenia art. 328 § 2 k.p.c. może znaleźć zastosowanie w tych wyjątkowych sytuacjach, w których treść uzasadnienia orzeczenia sądu drugiej instancji uniemożliwia całkowicie dokonanie oceny toku wyводу, który doprowadził do wydania orzeczenia¹⁷;

¹³ Tak Sąd Apelacyjny w Gdańsku w uzasadnieniu wyroku z 4.11.2020 r., V ACa 300/20, Legalis.

¹⁴ M. Rzewuski, *Zarzut wadliwego uzasadnienia...* Por. M. Manowska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. M. Manowska, LEX 2020, art. 327¹ k.p.c., nt 4.; M. Skibińska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1 i 2, red. T. Zembruski, LEX 2020, art. 327¹ k.p.c., nt 13. Por. T. Szanciło, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1-505*³⁹, t. 1, red. T. Szanciło, Legalis 2019, art. 199 k.p.c., nb 1 i n.; O.M. Piaskowska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz*, red. O.M. Piaskowska, LEX 2020, art. 327¹ k.p.c., nt 4 i n.

¹⁵ Legalis.

¹⁶ M. Rzewuski, *Zarzut wadliwego uzasadnienia...*

¹⁷ Wyrok SN z 7.01.2010 r., II UK 148/09, LEX nr 577847.

- uzasadnienie wyroku wyjaśnia przyczyny, dla jakich orzeczenie zostało wydane i jest sporządzane już po wydaniu wyroku. Zatem wynik sprawy z reguły nie zależy od tego, jak napisane zostało uzasadnienie i czy zawiera ono wszystkie wymagane elementy. W konsekwencji zarzut naruszenia art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c. może być usprawiedliwiony tylko w tych wyjątkowych okolicznościach, w których treść uzasadnienia orzeczenia Sądu drugiej instancji uniemożliwia całkowicie dokonanie oceny toku wyводу, który doprowadził do wydania orzeczenia lub w przypadku zastosowania prawa materialnego do niedostatecznie jasno ustalonego stanu faktycznego¹⁸;
- z reguły naruszenie przepisu art. 328 § 2 k.p.c. pozostaje bez wpływu na rozstrzygnięcie, ponieważ uzasadnienie sporządzane jest po wydaniu wyroku. Wpływ ten może istnieć wyjątkowo i tylko wtedy, gdy wadliwość uzasadnienia jest tego rodzaju, że uniemożliwia sądowi II instancji dokonanie oceny toku rozumowania sądu, który doprowadził do wydania wyroku¹⁹;
- jakiegokolwiek uchybienia wymogom przepisu art. 328 § 2 k.p.c. pozostają bez wpływu na wynik sprawy, w związku z czym uchybienia te nie dają się subsumować pod przepis art. 393¹ pkt 2 k.p.c.²⁰;
- wadliwość uzasadnienia wyroku, aby mogła stanowić podstawę do skutecznego podniesienia zarzutu naruszenia art. 328 § 2 k.p.c., musiałaby być na tyle istotna, aby uniemożliwić sądowi apelacyjnemu przeprowadzenie kontroli instancyjnej. Z natury rzeczy sposób sporządzenia uzasadnienia orzeczenia nie ma wpływu na wynik sprawy, ponieważ uzasadnienie wyraża jedynie motywy wcześniej podjętego rozstrzygnięcia²¹;
- skoro uzasadnienie wyroku mające wyjaśnić przyczyny, dla których orzeczenie zostało wydane, jest sporządzane już po wydaniu wyroku, to wynik sprawy nie może zależeć od tego, jak zostało ono napisane i czy zawiera wszystkie wymagane elementy. W konsekwencji zarzut naruszenia art. 328 § 2 k.p.c. może być usprawiedliwiony tylko w tych wyjątkowych przypadkach, w których treść uzasadnienia orzeczenia sądu rejonowego całkowicie uniemożliwia dokonanie oceny toku wyводу, który doprowadził do wydania orzeczenia²²;
- naruszenie art. 328 § 2 k.p.c. nie może stanowić samodzielnej podstawy kasacji (art. 391¹ pkt 2 k.p.c.), skoro sposób uzasadnienia wyroku nie ma wpływu na uprzednie rozstrzygnięcie sądu²³.

4. Podsumowanie

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że wady konstrukcyjne uzasadnienia zaskarżonego orzeczenia jedynie sporadycznie będą stanowić skuteczną podstawę kasacyjną.

Zasadniczą przyczyną takiego stanu rzeczy jest to, że uzasadnienie orzeczenia sądu drugiej instancji sporządzane jest dopiero po wydaniu zaskarżonego orzecz-

¹⁸ Wyrok SN z 5.11.2009 r., II UK 102/09, LEX nr 574539; analogicznie SN w wyroku z 18.10.2011 r., II UK 51/11, LEX nr 1227548.

¹⁹ Wyrok SA w Krakowie z 19.08.2016 r., I ACa 377/16, LEX nr 2144778.

²⁰ Wyrok SN z 21.12.2000 r., IV CKN 216/00, LEX nr 52526.

²¹ Wyrok SA w Warszawie z 19.05.2016 r., I ACa 1060/15, LEX nr 2061782.

²² Wyrok SA w Łodzi z 30.10.2014 r., I ACa 503/14, LEX nr 1544883.

²³ Wyrok SN z 7.04.1999 r., I PKN 653/98, LEX nr 40173.

nia, przez co z reguły pozostaje bez wpływu na zapadłe uprzednio rozstrzygnięcie. Jedynie w wyjątkowych przypadkach, gdy braki konstrukcyjne uzasadnienia okażą się na tyle poważne (rażące), że niemożliwe będzie poznanie motywów czy toku wyводу sądu drugiej instancji, które doprowadziły do wydawaniu zaskarżonego orzeczenia, zasadne będzie powołanie się na wadliwość sporządzonego uzasadnienia orzeczenia w ramach skargi kasacyjnej²⁴.

Konkludując, postanowienie Sądu Najwyższego z 24 maja 2022 r., wydane w sprawie I CSK 1434/22, uzupełnione o przedstawioną wyżej argumentację, należy zaaprobować.

Literatura

- Broniewicz W., *Glosa do wyroku SN z 17.07.1997 r., III CKN 149/97*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2000, nr 4, poz. 63.
- Dąbrowski S., Łazarska A., *Uzasadnianie orzeczeń sądowych w procesie cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 3.
- Góra-Błaszczkowska A., *Uzasadnianie orzeczeń*, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. naczelny T. Ereciński, t. 2: *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016.
- Gudowski J., *Normatywny, jurysdykcyjny i kulturowy kryzys uzasadnienia wyroku. Droga znikąd donikąd*, „Polski Proces Cywilny” 2020, nr 3.
- Jakubecki A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Art. 1-366*, red. T. Wiśniewski, LEX 2021.
- Krajewski J., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 2, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989.
- Lewandowski S., *Retoryczny wymiar uzasadnienia orzeczenia sądowego*, „Przegląd Sądowy” 2022, nr 2.
- Łętowska E., *Pozaprocesowe znaczenie uzasadnienia sądowego*, „Państwo i Prawo” 1997, z. 5.
- Manowska M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. M. Manowska, LEX 2020.
- Partyk A., Partyk T., *Zarzut błędnego uzasadnienia orzeczenia sądu jako podstawa apelacji lub skargi kasacyjnej*, LEX 2014.
- Piaskowska O.M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz*, red. O.M. Piaskowska, LEX 2020.
- Rylski P., *Uzasadnienie orzeczenia w postępowaniu cywilnym przed sądami powszechnymi*, [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015.
- Rzewuski M., *Uzasadnianie orzeczeń*, [w:] *Rozstrzygnięcia sądowe w postępowaniu cywilnym*, red. M. Rzewuski, Warszawa 2021.
- Rzewuski M., [w:] *Postępowanie cywilne*, red. M. Rzewuski, Warszawa 2019.
- Rzewuski M., *Zarzut wadliwego uzasadnienia zaskarżonego orzeczenia*, [w:] *Zarzuty apelacyjne w procesie cywilnym*, red. M. Rzewuski, Warszawa 2022.
- Rzucidło I., *Uzasadnienie orzeczenia sądowego. Ujęcie teoretyczne a poglądy orzecznictwa*, Warszawa 2020.

²⁴ M. Rzewuski, *Zarzut wadliwego uzasadnienia...* Por. A. Partyk, T. Partyk, *Zarzut błędnego uzasadnienia orzeczenia sądu jako podstawa apelacji lub skargi kasacyjnej*, LEX 2014.

Skibińska M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian, t. 1 i 2*, red. T. Zembrzusi, LEX 2020.

Szanciło T., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego, Komentarz, t. 1: Art. 1-505³⁹*, red. T. Szanciło, Legalis 2019.

Telenga P., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do wybranych przepisów nowelizacji 2019*, red. A. Jakubecki, LEX 2019.